

7.1

Õpilaste vajadused on reaalsus, millega tuleb koolis arvestada

Aigi Kivioja ja Ülle Madise

PÕHISÕNUMID

- Riigil tuleb tagada, et iga laps saaks parima tema võimetele ja annetele vastava hariduse.
- Kaasavad ühtluskoolid peavad suutma toetada erinevate võimetega õpilasi.
- Raskustesse sattunud lapse koolikohustuse täitmise saab tagada vaid haridus- ja sotsiaalvaldkonna tõhusas koostöös.
- Probleeme tuleb märgata võimalikult vara ja tegutseda kohe, sealjuures pakkuda ka loovaid lahendusi, kui tavapärane tegutsemine ei aita.
- Koolide iseseisvus kooli- ja hariduselu korraldamisel on vajalik, ent õppurite kaitseks on vajalikud ka seadustega seatud ühtsed nõudmised ja reeglid.

SISSEJUHATUS

Põhiseaduse järgi on lastel kohustus koolis käia ja õppida, vanematel kohustus toetada lapsi koolikohustuse täitmisel ning riigil ja linnadel-valdadel kohustus pidada ülal piisavalt õppemaksuta koole. Vastutus selle eest, et laps kujuneks vastutustundlikuks kodanikuks ja heaks inimeseks, lasub nii kodul kui ka koolil ja ühiskonnal tervikuna. Artiklis näitame, mis on seaduste ja määrustega kõikidele koolidele ette

kirjutatud ning kui palju on lastel, vanematel ja koolidel hariduselus vaba otsustusruumi. Vaatleme sedagi, mis saab siis, kui lapsel tekivad koolis raskused või ta üldse koolikohustust ei täida.

RIIGIL ON KOHUSTUS TAGADA, ET IGA LAPS SAAKS HEA HARIDUSE

Eesti põhiseaduse (§ 37 lg 1) ja rahvusvahelise õigusega¹ on nõutud, et iga laps käib koolis seadustega määratud aja. Kooliharidus peaks toetama lapse isiksuse ja võimete parimat väljarenemist, identiteedi ja kuuluvustunde kujunemist, austust inimõiguste ja looduse vastu.² Eesti seaduses öeldaksegi, et nii põhikoolil kui ka gümnaasiumil on hariv ja kasvatav ülesanne.³

Madal haridustase ja sellega seotud eneseteostuse piirangud on peamised noorte tõrjutuse ning vaesusesse sattumise põhjused.⁴ Üksnes põhiharidusest ei piisa enam tööturul ega ka eraelus edukaks toimetulekuks.

Haridusvaldkonna arengukavas 2021–2035 on võetud sihiks saavutada aastaks 2035 olukord, kus 90% 20–24-aastastel on vähemalt keskharidus.⁵ Sestap võttis Riigikogu vastu otsuse, et alates 1. septembrist 2025 ei piirdu õppimiskohustus vaid põhikoolis käimisega. Haridusseaduse § 10¹ lõike 1 järgi tähendab õppimiskohustus kohustust osaleda põhi-, kesk- või kutsehariduse õppes ning omandada teadmisi, oskusi ja pädevusi, et tagada enda areng. Lõike 2 järgi on õppimiskohustus Eestis elaval lapsel, sealhulgas välisriigi kodakondsusega lapsel ja määratlemata kodakondsusega lapsel, kes on saanud enne käimasoleva aasta 1. oktoobrit seitsmeaastaseks. Lapsel on õppimiskohustus 18-aastaseks saamiseni. Õppimiskohustus loetakse täidetuks enne 18-aastaseks saamist juhul, kui laps on omandanud kesk- või kutsehariduse.

Pole põhjust kahelda, et õppimiskohustuse laiendamine on õige suund ja tänapäeva maailmas hädavajalik, kuid lahendada tuleb probleem, kuidas tagada, et lapsed tegelikult ka koolis käivad ja täpsemalt, et nad sinna üldse kohale jõuavad. Õppimiskohustuse laiendamine iseenesest hariduse omandamist ei taga, kui ei lahendata seniseid kitsaskohti ja takistusi, mis on seotud laste kooli jõudmisega ja seal püsimisega.

Haridus- ja Teadusministeeriumi 2023. aasta aruanne näitab, et kui põhikooli kolmandast kooliastmest väljalangejate osakaal jäi kokkuvõttes eelmise aastaga võrreldes muutumatuks

Õppimiskohustuse laiendamine iseenesest hariduse omandamist ei taga, kui ei lahendata seniseid kitsaskohti ja takistusi, mis on seotud laste kooli jõudmisega ja seal püsimisega.

(0,3%), on tüdrukute väljalangevus suurenenud.⁶ Analüüsis tõdetakse, et kuna õpilaste arv praegu kasvab, on kasvanud ka nende õpilaste arv, kes statsionaarses õppes põhikooli lõpetamiseni ei jõua.⁷ Ka õiguskantsler on oma praktikas puutunud kokku juhtumitega, kus õpilased puuduvad koolist sadu tunde, probleemid koolis käimisega on kestnud pikka aega ning koolid tõdevad, et lahendust sellele probleemile pole.

Seadus paneb lapse seaduslikule esindajale mitmeid ülesandeid, et tagada õppimiskohustuse täitmine. Sealhulgas tuleb luua õppimiskohustusega lapsele kodus õppimist võimaldavad tingimused ja õppes osalemise eeldused (HaS § 10² lg 1 p 1), jälgida tuleb õppimise edenemist ja teavitada probleemide korral kooli (HaS § 10² lg 1 p 1). Mõjuva põhjuseta koolist puudunud õpilast peab kool sobival viisil toetama ja probleemile lahendust otsima (nt lisatöö vajadus, individuaalse õppekava vajadus, PGS § 36 lg 3 ja lg 4).

Sobilikke lahendusi tuleb otsida koolis, aga teha seda koos teiste lapse heaolu eest vastutajatega. Kui koolil ei õnnestu koolikohustuse täitmist tagada, tuleb probleemi lahendamisse kaasata õpilase elukohajärgne kohalik omavalitsus. Linn või vald korraldab nii lastekaitsetööd kui ka oma elanike sotsiaalhoolekannet. Niisiis tuleb koolil koostöös omavalitsusega (mis üldjuhul on ka kooli pidaja) välja selgitada, miks laps koolist puudub, ja leida sobivad abinõud. Koostöö lapse õiguste ja heaolu tagamisel näeb ette ka lastekaitseseadus (LasteKS § 8 lg 1).

Arusaadavalt ei pea kogu vastutust kandma õpetaja (klassijuhataja). Õpetaja ei pea olema ka n-ö juhtumi koordineerija rollis, kui probleemid koolikohustuse täitmisega on pikemaajalised. Seaduse järgi peab direktor määrama haridusliku erivajadusega õpilase õppe koordineerija, kelle ülesanne on korraldada koolisest meeskonnatööd, mida on vaja õppe ja arengu

toetamiseks, ning koordineerida koolivälises võrgustikutöös osalemist (PGS § 46 lg 2). Direktor või kooli pidaja määrab ka isiku, kelle tööülesannete hulka kuulub õppimiskohustusega seotud info valla- või linnavalitsusega vahetamise korraldamine (PGS § 36 lg 6). Kool võib ka määrata ühe või mitu töötajat, kelle ülesanne on pakkuda õpilastele tuge, jälgida ja korraldada nende õpetegevuse kulgu. Pole keelatud, et ka koolides pakutakse tugiisikut (abiõpetaja, sotsiaaltöötaja) õpilasele, kes kipub kooli mitte jõudma. Kui õpilane ei ole kooli jõudnud, on tugiisiku ülesanne talle helistada või koju järele minna ning suhelda edasi lastekaitsetöötajaga. Abi peab lähtuma otstarbekusest ja tõhususest ning lapse tegelikust abivajadusest.⁸ Mõistagi ei pea kool valla- või linnavalitsuse asemel korraldama lastekaitsetööd või sotsiaalhoolekannet, kuid probleemi märkamine ja lahenduse poole püüdlemine tuleb tagada. Lastekaitsetöötajad on leidnud, et abi vajava lapse juhtumid jõuavad nende vaatevälja liiga hilja, kui lapse ja pere mured on juba väga sügavad.⁹ Lastekaitsetöötajate hinnangul peaksid eelkõige tervishoiutöötajad ja haridustöötajad rohkem abivajavatest lastest teavitama.¹⁰

EESTI KOOLISÜSTEEM ON ÜLES EHITATUD KAASAVA ÜHTLUSKOOLI PÕHIMÕTTEL

Haridussüsteemi loob iga riik ise, lähtudes riigi põhiseadusest, sotsiaalsetest ja kultuurilistest traditsioonidest. Eestis on vastutus koolivõrgu eest jagatud riigi, linnade ja valdade vahel. Riigil ja kohalikul omavalitsusel on kohustus pidada ülal vajalikul arvul õppeasutusi, õppemaksu avalikes üldhariduskoolides nõuda ei tohi. Seaduse alusel võib avada ka erakoole.

Väikeste maakoolide sulgemine, gümnaasiumi-osa lahutamine põhikoolist, riigigümnaasiumide loomine ja riigi roll erakoolide toetamisel põhjustavad jätkuvalt ühiskonnas pingeid. Küsimus sellest, kas järkjärguline segregeeritud koolisüsteemi kaotamine ja üleminek eestikeelsele õppele on kooskõlas laste õigustega, sai vastuse Riigikohtust¹¹. Kohus leidis, et põhiseadus ega Eestile järgimiseks kohustuslik rahvusvaheline õigus ei anna inimesele õigust nõuda riigilt mitte-eestikeelse põhihariduse pakkumist.

Sageli küsivad vanemad, mida tähendab põhiseaduse lause, et laste hariduse valikul on otsustav sõna vanematel. Vastus, mille kohaselt ei saa vanem nõuda tema hinnangul tema lapsele kõige paremini sobiva kooli loomist või luba õppida üksnes kodus või inglise keeles või loobuda mõnest kohustuslikust õppeainest, ei pruugi leida mõistmist. Põhiseaduse ja rahvusvahelise õiguse järgi on vanemal õigus teha valikuid olemasoleva koolisüsteemi raames.¹²

Kui aastaid on olnud Eesti õpilaste sotsiaalmajandusliku tausta mõju tulemustele väiksem kui OECD riikides keskmiselt¹³, siis kahjuks on see edu kadumas või juba kadunud¹⁴. Teadmiste kontrolli alla baastaseme sooritanud vaesemate õpilaste osakaal oli võrreldes eelmise PISA uurimuga 2018. aastal suurenenud 8,5 protsendipunkti võrra. On ka leitud, et hariduslik kihistumine on kestnud juba märksa kauem.¹⁵ Olukord on vastupidine, kui räägime tippsooritajatest. Vaid 6% vaesematest peredest pärit õpilastest saab hakkama kõige keerulisemate ülesannetega. Seevastu ligi veerand jõukamatest peredest pärit õpilastest on tippsooritajad.

Nõudlus nn eliitkoolide järele pole ühiskonnas kahanenud.¹⁶ Kasvatusteadlased ja lastepsühholoogid kinnitavad, et üldjuhul ei ole esimese klassi sisseastumiskatsetega võimalik eristada vaimselt võimekamaid lapsi, pigem demonstreeritakse nendega kodu ja etteõpetamise tulemuslikkust. Katsete alusel lapsi valivatele põhikoolidele on raske leida õiguslikku põhjendust: põhikooli- ja gümnaasiumiseaduses ega põhikooli riiklikus õppekavas ei nähta ette n-ö süvaõppe õppekavasid, igal koolil on õigus kujundada oma eripära ja õppesuunad riikliku õppekava raames, mistõttu pole alust mõnda kooli teatud valikute tõttu eriliselt kohelda.

Iga Eesti põhikool peab olema nii hea, et laps saab seal oma võimetele vastava parima hariduse. Lastel peaksid seega olema võrdsed hariduslikud võimalused sõltumata elukohast, emakeelest ja kodusest taustast. Põhikooli kui ühtluskooli eesmärk ongi luua igas koolis võimalused igale õpilasele, arvestades nende erinevaid võimeid, huvisid ja tausta. Võimekamatele tuleb anda piisavalt keerukaid ja väljakutseid pakkuvaid (lisa)ülesandeid, õppimisega hädasolijatele aga pakkuda tuge ja teha kohandusi.

Iga Eesti põhikool peab olema nii hea, et laps saaks seal oma võimetele vastava parima hariduse.

Kui ilmneb õpilase andekus, tagatakse talle koolis individuaalne õppekava ning vajaduse korral lisajuhendamine aineõpetajate või teiste spetsialistide poolt haridusprogrammide või haridusasutuste kaudu (PGS § 37 lg 4). Paraku seadusandja loodud süsteem kuigi tõhusalt ei toimi.¹⁷ Läbi aastate on enim probleeme lapse vajadustele vastava õppe korraldamisega – tugiteenused on korraldatud puudulikult, eriklassid (väiksemad klassid) on jäetud moodustamata.¹⁸

Õiguskantsleri praktika on näidanud, et õpilaste vajadustele vastava õppekeskkonna loomist takistab muu hulgas see, kui koolid moodustavad ülemäära suuri klasse. Mida suurem on klass, seda keerulisem on ühel õpetajal arvestada õpilaste erinevate vajadustega ja õpet kohandada.¹⁹ Samuti on keerulisem olla kursis ja märgata õpilaste probleeme.

Klassi maksimumsuurus põhikoolis on 24 õpilast (PGS § 26 lg 1). Seaduse järgi võib kooli pidaja erandjuhul (direktori ettepanekul ja hoolekogu nõusolekul) suurendada õpilaste arvu üle piirnormi üheks õppeaastaks konkreetsetes klassis, kui kõik tervisekaitse- ja ohutusnõuded on täidetud (PGS § 26 lg 3). Kahjuks on mitmes koolis saanud erandist reegel ning klassid on stabiilselt piirnormist suuremad.²⁰

Õiguskantsleri praktikas on mitmel puhul selgunud, et õppe kohandamine (nt väiksema klassi moodustamine erivajadustega lastele) pole võimalik, sest kõik kooli ruumid on juba kasutuses. Kohalikul omavalitsusel (kooli pidajal) tuleb elukohajärgset kooli määrates arvestada kooli tegelike võimaluste ja vajadustega, sealhulgas võimalusega, et kui koolis tekib vajadus väiksema(te) klassi(de) moodustamiseks, siis seda on võimalik korraldada. Kaasava hariduse eesmärk on tervitav, kuid õpetajate ja teiste spetsialistide ning ruumi nappus kipub kahjustama kõikide õpilaste õigusi.

Liiga suured klassid ja viimse piirini viidud ruumikasutus koolis kahjustavad ka ühtluskooli kuvandit ning suurendavad hariduse kihistumist. Lapsele võidakse valida väiksemate klassidega erakool, kuid arvestades õppemaksu, mida erakoolis üldjuhul maksta tuleb²¹, on see jõukohane suurema sissetulekuga peredele. Erakoolidel on õigus valida õpilasi ning praktikas on juhtumeid, kus probleemide tekkimisel (nt lapsel ilmneb erivajadus) lõpetab kool lepingu või jätab aasta kaupa sõlmitava lepingu pikendamata. Praktikas on ka kurioosseid juhtumeid, kus vanemad on lapsele valinud kristliku erakooli, ent tegelikult kooli õppekavas sisalduv usuõpetus nende maailmavaatega kokku ei sobi. Õiguskantsler on pidanud vastama küsimusele, kas vanematel on õigus nõuda, et nende laps selle aine õppimisest vabastataks.

ÕPILASTE JA ÕPETAJATE ÕIGUSED KOOLIS: KUS LÕPEB VABADUS JA ALGAB KOHUSTUS?

Seadustes ja määrustes on sätestatud hulgaliselt õpilaste ja õpetajate õigusi ja kohustusi. Sellest, kuidas neid ellu rakendatakse, sõltub suurel määral ka õpilase edasijõudmine koolis ja soov kooli tulla.

Seadused ja määrused on, ja peavadki olema, teataval määral abstraktsed. Kõike koolis toimuvat ei saa paratamatult üleriigiliste seaduste ja määrustega lõpuni reguleerida. Alati jääb koolile (õpetajale) kaalumisruum, kuidas üht või teist asja korraldada. Sellegipoolest peab haridus- või õiguse realiseerimise seisukohast olulisi otsuseid tegema Riigikogu ning nende otsuste delegerimise võimalus on piiratud (PS § 3 lg 1).²² Põhikoolidel ja gümnaasiumidel ei ole põhiseaduslikult tagatud autonoomiat, nagu on ülikoolil (PS § 38 lg 2). Õiguskantsleri praktika näitab, et koolide, kooli pidajate ja vanemate arusaamad

Liiga suured klassid ja viimse piirini viidud ruumikasutus koolis kahjustavad ka ühtluskooli kuvandit ning suurendavad hariduse kihistumist.

sellest, kuidas õigusaktides antud üldisi suuni-seid ellu rakendada, erinevad suurel määral.

Näiteid õigustest ja kohustustest, milles selguse saamine on õpilastele ja vanematele probleeme tekitanud, on mitmeid. Toome välja need, mis on selge lahendusega olnud aastaid.

KOOLIELU VÄLJAKUTSED: KODUTÖÖD, JÄRELEVASTAMISED JA NUTISEADMED

Üks pikaajalisemaid ja keerulisemaid on õppekoormuse küsimus.²³ Täpsemalt on probleemiks kodutööde suur hulk ja kontrolltööde kuhjamine lühikesele ajaperioodile, üldjuhul nädalale. Kontrolltööde korraldamise probleemiga pöörduvad õiguskantsleri poole just enim õpilased.²⁴

Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus annab koolile suunise, et õpet kavandades ja ellu viies arvestatakse, et õpilase õppekoormus oleks ea- ja jõukohane, võimaldades talle aega puhkuseks ja huvitegevuseks (PGS § 25 lg 4). Seega tuleb koolidel tagada, et õpetajad seda reeglit õpet kavandades arvestaksid. Mõistagi saab seadust järgiva õppekoormuse saavutada vaid siis, kui õppe planeerimisel teevad õpetajad omavahel tihedalt koostööd. Eri vanuses õpilased on erinevate võimete ja oskustega, mistõttu võib küsida, kas täpsemate reeglite loomine õppekoormuse küsimuses on üldse võimalik.

Ehkki ülesanne on keeruline, ei saa nõustuda seisukohaga, et õppekoormuse ja teadmiste kontrollimise küsimusi ei peagi üleriigiliselt reguleerima, vaid see võib jääda iga kooli otsustada. Ideaalis võib see nii ju olla, ent õiguskantslerile laekuvad avaldused ja kohtumised õpilastega näitavad, et kui koormusele min-geid selgemaid piire seatud ei ole (peale tõde-muse, et õpe peab olema jõukohane), on ülekoormus kerge tekkima. Võimalik, et mõistliku õppekoormuse saavutamine eeldab ka seda, et väheneb õppe maht. Sellestki on räägitud aastaid. Ühiskonnas on leitud üksmeelne kokkulepe, mis on inimese heaolu säilitamiseks optimaalne tööaeg, ning kehtestatud on ka ületunnitöö piirangud. Seetõttu on taunitav, kui õpetajal tuleb oma vabast ajast tööasju teha. Ometi kestab aastaid olukord, kus vähemalt osades

koolides või kooliastmetes on õpe korraldatud nii, et õpilasel tuleb puhkeaja arvel, sealhulgas nädalavahetuseti, teha kodutöid, ning seda peetakse täiesti loomulikuks.

Õpilase õppekoormust ja kokkuvõttes koolis hakkamasaamist mõjutab ka järelevastamise korraldamine. Võib tunduda, et tegu on koolielu vähetähtsa osaga, kuid õpilaste ja vanemate seisukohast see nii ei ole. Põhikooli riikliku õppekava § 21 lg 7 sätestab, et kui kirjalikku või praktilist tööd, suulist vastust (esitust), praktilist tegevust või selle tulemust on hinnatud hindega „puudulik“ või „nõrk“ või on hinne jäänud panemata, antakse õpilasele võimalus järelevastamiseks või järeltöö sooritamiseks. Järelevastamise ja järeltööde sooritamise kord sätestatakse kooli õppekavas. Läbi aastate on probleeme sellega, et koolid piiravad õpilaste õigust järele vastata, kehtestades korra, mis piirab järelevastamise õigust (nt teatud töid ei saagi järele vastata) või sätestab tavapärasest teistsuguse järelevastatud tööde hindamise korra (nt järeltööga polegi võimalik maksimaalset hinnet saada, olenemata soorituse sisust). Lisaks antakse järelevastamiseks sageli üsna lühike aeg. On mõistetav, et kui õpilane on pikemat aega koolist puudunud kas haiguse tõttu või muul põhjusel (või ka ilma põhjuseta), ei saa alati oodata, et ta näiteks kümne päeva jooksul kõigis ainetes vahepeal õpitu omandab ja tegemata tööd sooritab. Kuivõrd riik on kehtestanud küll järelevastamise õiguse, kuid selle õiguse realiseerimise tingimusi on kehtestatud vaid väga minimaalselt, võib küsida, kas õpilastele antud õiguste tagamiseks peaks riik kehtestama põhjalikuma ja selgema reeglistikku.

Õpilaste ja õpetajate õiguste ja kohustuste seisukohast on oluline dokument kooli kodukord. Kooli kodukorra kehtestab direktor ning see on õpilastele ja koolitöötajatele täitmiseks kohustuslik (PGS § 68 lg 1 ja lg 2). Kodukord peab sisaldama hindamisest teavitamise (PGS § 29 lg 4), õppest puudumisest teavitamise (PGS § 35 lg 3) ja jälgimiseadmetiku kasutamise korda (PGS § 44 lg 6) ning muud seaduses nimetatut. Koolid on oma kodukorras aga ette näinud ka riietumise, käitumise ja muid reegleid. Koolide omal äranägemisel reguleeritavate küsimuste ringi ega sisu kohta õigusaktid suuniseid ei anna.

Väljavõtted õpilaste kontrolltööde tegemist käsitlevatest pöördumistest õiguskantsleri poole:

„Nägin artiklit, mis rääkis bioloogiaõpetajast, kes rikkus õppekorralduse määrust, lisades õpilastele kontrolltöö nädalasse, kus oli juba kolm kontrolltööd ees. Mõtlesime klassiga samuti Teie poole pöörduda murega, et ka meile antakse väga tihti üle kolme kontrolltöö nädalas: vahel neli, vahel viis jne. See on meile kõigile väga raske ja koormav ning usun, et meie klass pole samuti ainuke, kellel sedasi on.“

„Meil on näiteks järgmine nädal e-kooli väljavõtte järgi 5 kontrolltööd (väljavõte on lisatud manusesse). Samuti toimuvad kontrolltööd esmaspäeviti ja reedeti (bioloogia kontrolltöö on pandud valesti teispäeva peale), kuigi need tunnid ei ole ainult esmaspäeviti või reedeti. Kuidas peaksin käituma, kui õpetajaga vesteldes öeldakse lapsele, et pole õpetaja süü, et ainekava nii mahukas on. Kontrolltöö tegemisest keeldumine toob kaasa aga õpetaja pahameele ning pean kontrolltöö tegema järgi tunniväliselt (ehk järgmisel nädalal peale tunde, järelevastamise tunnis). Lisaks öeldakse, et õpilane lihtsalt jonnib ja ajab õigust taga (kui julgeb kontrolltöö tegemisest keelduda).“

„Pöördun teie poole seoses murega, et koolis toimub ühel nädalal liiga palju kontrolltöid. Nimelt toimub meil ühel nädalal neli kontrolltööd, millest kaks on ühel päeval ja üks on esmaspäeval, kuigi see pole ainus tund nädalas.“

Kodukorras on lubatud kehtestada nende esemete ja ainete kasutamise kord, mis pole seadusega koolis küll keelatud, kuid mille kasutamist koolis soovitakse siiski piirata (PGS § 44 lg 1³). Kui õpilane kasutab neid esemeid või aineid kooli kodukorra vastaselt, võib kool sellise eseme või aine hoiule võtta (PGS § 58 lg 3 p 6). Seadus ei sätesta, mis ained või esemed need võivad olla. Nii esemete, ainete loetelu kui ka nende lubamise/mittelubamise üle otsustab iga kool ise.

Praktikas on probleemiks kujunenud nutiseadmete kasutamine koolis. Õiguskantsler on selgitanud, et koolidele antud õigus nutiseade või muu asi ajutiselt hoiule võtta on põhiseadusega kooskõlas.²⁵ Kool ei saa lubada, et mõni õpilane segab nutiseadet kasutades tundi nii, et ei õpi ise ega lase ka teistel õppida. Lisaks sellele seostatakse nutiseadmete kasutamist koolis keskendumisvõime ja õppe edukuse vähenemisega, terviseprobleemide ja küberkiusamisega.

Kui nutitelefon kasutamine koolis ei puuduta vaid tunnis korra hoidmise küsimust, vaid laste tervist, arengut ja kasutamist laiemalt, tekib küsimus, kuidas põhjendada, et nutiseadme kasutamine kooliti erineb. Põhiseaduse kohaselt on vabadus ja sellega kaasnev vastutus reegel ning piirang põhjendamist vajav erand. Iga piirang peab olema mõeldud põhiseaduspärase

eesmärgi saavutamiseks ning olema selleks sobivaim ja leebeim võimalikest; samuti peab olema võimalik tagada piirangu järgimine. Eri koolide õpilased suhtlevad omavahel ja ka suhtlusringist sisuline väljajätmine kahjustab lapse õigusi. Nõnda on põhjendatud arutelu ühtsete reeglite kehtestamise vajadusest, jättes siiski õpetajatele vabaduse rakendada nutiseadmeid õppetöös. Ka tehisarv saab targalt, kriitiliselt ja eetilisel kasutama õppida vaid nutiseadmeid ja arvuteid kasutades.

Ühtsete reeglite küsimus on kerkinud teisteski valdkondades. Nii tuleks õigeaegselt lahendada küsimus, kuidas reguleerida näiteks ususümbolite ja vastava riietuse kandmist koolis. Praegu võib iga kool kodukorras määrata soovi korral kooli riietumistavad. Valdavalt on seda laadi reguleerimise taga esteetilised, kogukonnatunde tekitamise, traditsioonide säilitamise ja muud kaalutlused. Riietumisega saab aga väljendada ka oma maailmavaatelisi ja usulisi tõekspidamisi. Riigil tuleb tagada, et õpe avalik-õiguslikus koolis oleks erapooletu ja neutraalne²⁶ ega propageeriks ühtegi usutunnistust, kuid samas on igal riigil ka õigus nii kooli õppekava kui ka kooliga seotud muude korralduslike küsimuste lahendamisel arvestada oma kultuuri- ja ajaloo-traditsiooni²⁷.

Kooli kodukorras on lubatud kehtestada abinõud õpilaste ja õpetajate vaimse ja füüsilise turvalisuse ja tervise kaitseks (PGS § 44). Need abinõud (nt õpilaste distantsõppele suunamine) võivad tuua kaasa põhiõiguste (nt hariduspõhiõiguse) piiranguid. Seega on siingi põhjust küsida, mil määral tuleks need abinõud kehtestada seadusega või anda koolidele ja kooli pidajatele vähemalt konkreetsemad raamid nende abinõude kehtestamiseks.

Kuigi gümnaasiumis õpib noor vabatahtlikult, on küsitav, kas kodukorras sätestatu rikkumise tõttu võib õpilase koolist välja arvata. Kooli esmane kohustus on õpilast toetada – põhikooli- ja gümnaasiumiseaduses sätestatud toe pakkumise reeglid kohalduvad ka gümnaasiumis. Kuna koolist väljaarvamine on oluline hariduspõhiõiguse piirang, ei tohi õpilast koolist välja arvata kergekäeliselt ega kodukorra igasuguse rikkumise tõttu. Võrdluseks võib tuua kõrghariduseaduse (§ 17 p 5, 6 ja 7), mille kohaselt võib kõrgkool üliõpilase õppest välja arvata, kui üliõpilane on oluliselt rikkunud õppekorralduse tingimusi ja korda või ohustab oma käitumisega teisi üliõpilasi või teisi isikuid või on pannud toime olulise vääritu teo.

KOKKUVÕTE

Kuigi Eestis on jätkuvalt väga palju edukaid koolilõpetajaid ja õnnelikke õpilasi, on liiga palju ka neid, kes satuvad raskustesse või langevad õppest hoopis välja. Koolidele seatakse kohati suuremaid nõudmisi, kui nad praktikas täita suudavad, stressi lisab koolide ebaõiglane jaotamine „headeks“ ja „halbadeks“, sisuliselt sageli nendeks, kes saavad õpilasi valida, ja nendeks, kes ei saa. Pinget ei kahanda ka pidev taotlus panna koolile üha uusi, isegi politseilist laadi kohustusi ja normide täitmise järelevalve ebajärjekindlus. Ükskõik, kui selged ja õiglased on normid, pole neist kasu, kui neid praktikas ei täideta – näiteks pole piisavalt inimesi, kes lastega töötada oskaksid ja tahaksid. Liialt sageli jõuavad tõsiste muredega noored neile vajaliku abistajani liiga hilja, kui koolist on juba kaua puudunud, suhted on tõsiselt sassis ja noore enesehinnang või terviski kannatanud. Abivajadust tuleb märgata palju varem. Samamoodi tuleb märgata andekust ja muid

eripärasid võimalikult vara ning hoolitseda, et igast Eestis elavast lapsest kujuneks ta enese parim versioon. Koolil ja õpetajatel on siin paratamatult oluline roll. Kõikidel lastel on õigus saada parim jõukohane haridus sõltumata kodukeelest, tervisest, vanemate jõukusest ja haritusest.

Kooli esmane kohustus on õpilast toetada. Kuna koolist väljaarvamine on oluline hariduspõhiõiguse piirang, ei tohi õpilast koolist välja arvata kergekäeliselt.

PEEGELDUS

Ivo Visak

Süsteemi puudujäägid. Kas Kärddlas õppival noorel on samasugused hariduse ja huvihariduse võimalused nagu Tallinna noorel? Saaremaal toimetava koolijuhina soovin selgelt, et see nii oleks, aga tegelikkuses on ligipääs mitmekesistele huviringidele ja andekatele suunatud õppimisvõimalustele (nt gümnaasiumiastmes ülikooli juures haridusprogrammides osalemine) piiratud. See on mõistetav geograafiliste eripärade tõttu, kuid riik, omavalitsused ja haridussüsteem tervikuna peavad looma kompensereivaid lahendusi – näiteks pakkudes transpordi- ja majutustoetust.

Veelgi laiem probleem on tugiteenuste puudus: koolipsühholooge, eripedagooge ja sotsiaalpedagooge ei ole piisavalt. Abi ootejärjekorrad, eriti psüühikahäirete korral, on pikad. Abi, mida on vaja kohe, saab tihti alles kolme kuu pärast – see võib ohtu seada õpilase vaimse ja füüsilise tervise. Vaja ei ole ainult tervishoiureformi, vaid ka reformi hariduspoliitikas: kõigile lastele peab olema tagatud professionaalne tugi sõltumata pere rahakotist või asukohast.

Veel kord, oluline on panustada tugispetsialistidesse – eripedagoogid, hariduspsühholoogid ja sotsiaaltöötajad –, et pakkuda tuge nii andekatele kui ka neile, kel on raskusi!

Minevik õpetab, minevik kummitab. Miks endiselt kehtivad koolis mõned tavad, mille kohta on juba aastakümneid märku antud, et need ei ole õpetajale ega õpilasele tervislikud? Näiteks kodutööde kuhjamine TI-hüppe kontekstis on absurdne: kas varsti kontrollib õpetaja tehisarü üliõpilase tehisaruga loodud kodutööd? Pigem on mõistlik leida lahendusi, kuidas uut tehnoloogiat taltsutada ning rakendada ta tööle õppimise kasuks õpetajate endi toel.

Peame leppima, et ajad on muutunud. Uus põlvkond on teistsugune ja vajab teistsugust lähenemist. Koolirahvas ei saa eeldada, et kõigile tulevad kodust kaasa teadmised teatud õpistiilidest, suhtlusviisidest või käitumisharjumistest. Kuigi kooli põhiülesanne on õpetamine, ei kao kuhugi küsimus (väärtus)kasvatusest. Lapsed, kes ei saa kodust eluks vajalikke oskusi, peavad need omandama koolis – hoolivate ja toetavate õpetajate toel.

VIIDATUD ALLIKAD

1. Lapse õiguste konventsioon, art 28; majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste pakt, art 13 lg 2; poliitiliste ja kodanikuõiguste pakt, art 24; Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni protokoll 1, art 2.
2. A. Aru, K. Paron, Laps ja haridus. – L. Oja (toim), Inimõiguste raamat, <https://www.inimoigusteraamat.ee>.
3. Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, § 4 lg 1, § 5 lg 1; vt ka Euroopa Inimõiguste Kohtu otsus 35504/03, Konrad jt *versus* Saksamaa, 11.09.2006; Euroopa Inimõiguste Kohtu otsus 18925/15, Wunderlich *versus* Saksamaa, 10.01.2019; Õiguskantsler, Seisukoht nr 7-5/221507/2205496. Koolikohustuse täitmine, 21.10.2022; Õiguskantsler, Seisukoht nr 7-5/221343/2204979. Koduõpe välisriigis asuva kooli programmi järgi, 23.09.2022.
4. Haridus- ja Teadusministeerium, Haridus- ja Teadusministeeriumi valdkondade analüüs (2021. aasta tulemusaruannete lisa) (2022), 117–120; Haridus- ja Teadusministeerium, Tulemusaruande analüütiline lisa 2023 (2024), 106.
5. Strateegilised alusdokumendid ja programmid. – Haridus- ja Teadusministeerium, viimati uuendatud 28.07.2025; selle kohta, kui kaugel me seatud sihist praegu oleme, vt Haridus- ja Teadusministeerium, Tulemusvaldkonna „Tark ja tegus rahvas“ 2023. aasta tulemusaruanne (2024), 9.
6. Haridus- ja Teadusministeerium, Tulemusvaldkonna „Tark ja tegus rahvas“ 2023. aasta tulemusaruanne (2024), 10, 29; A. Harrik, Tubli tüdruku maski taga võib peituda rida koduseid probleeme. – Novaator, 10.10.2024.
7. Haridus- ja Teadusministeerium, Tulemusaruande analüütiline lisa 2023 (2024), 21.
8. Õiguskantsler, Seisukoht nr 7-5/240179/2401345. Erivajadusega lapse toetamine koolis, 4.03.2024.
9. Sotsiaalministeerium, Tänapäevase lastekaitse juhtumikorralduse, andmevahetuse ja e-teenuste analüüs (2022), 3.
10. Eesti Vabariigi haridusseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (õppimiskohustuse kehtestamine) eelnõu 447 SE algataja seletuskiri, 19.
11. Riigikohtu halduskolleegiumi määrus asjas nr 3-23-2480.
12. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni 1. lisaprotokolli artikkel 2 sätestab, et endale võetud mis tahes haridus- ja õpetamisfunktsioone täites peab riik austama vanemate õigust tagada lastele nende endi usuliste ja filosoofiliste veendumustega kooskõlas olev haridus. Euroopa Inimõiguste Kohus on järjekindlalt asunud seisukohale, et sättest tuleneb õigus õppida haridusasutustes, mis on riigis kõnealusel ajal olemas. Vt nt Euroopa Inimõiguste Kohus, Velyo Velev *versus* Bulgaaria, 31; N. Parrest, Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Paragrahv 37 (2020), kommentaar 36.
13. I. Henno, Õpilaste diferentseerimine ja hariduse edukus. – Riigikogu Toimetised 24, 2011; M. Kitsing, PISA 2018 õppetunnid. – Ülevaade haridussüsteemi välishindamisest 2021/2022. õppeaastal (Haridus- ja Teadusministeerium, 2022), 96.
14. G. Tire, PISA uuringu näitel, kuidas mõjutab pere jõukus õpitulemusi. – Sirp, 20.09.2024.
15. E. Kindsiko, S. Haugas, PISA-pimedus. – Sirp, 6.09.2024.
16. S. Haugas, Ebavõrdsust tootev Tallinna eliitkoolipoliitika. – Sirp, 26.02.2021.
17. Erivajadustega laste õppe korraldus koolis ja lasteaias vt aasta ülevaateid õiguskantsleri veebisaidil.
18. Õiguskantsler, Seisukoht nr 7-5/241000/2403766. Lapsele toe pakkumine koolis; G. Silm jt, Kaasava hariduskorralduse tõhusus üldhariduses 2023. Uuringu lõppraport (Tartu Ülikooli Haridusteaduste Instituut, 2024), 17; Haridus- ja Teadusministeerium, Ülevaade haridussüsteemi välishindamisest 2022/2023. õppeaastal (2023).
19. G. Silm jt, Kaasava hariduskorralduse tõhusus üldhariduses 2023. Uuringu lõppraport (Tartu Ülikooli Haridusteaduste Instituut, 2024), 18 jj.
20. Põhihariduse tulemuslikkus: Kohaliku omavalitsuse vaade. – Haridussilm, <https://www.haridussilm.ee/ee/tulemuslikkus/oppeasutuste-tulemuslikkus/pohiharidus/kov>; PM Haridusportaal, Tallinn alustab kooliklasside suuruse vähendamist 24 õpilaseni. – Postimees, 19.02.2025.
21. Haridus- ja Teadusministeerium, Ülevaade haridussüsteemi välishindamisest 2022/2023. õppeaastal (2023), 62.
22. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Paragrahv 37 (2020), kommentaarid 1–7.
23. T. Kivestu-Rotella, Kodutööd võtavad paljudelt õpilastelt pea kogu vaba aja. – Õpetajate Leht, 21.11.2023.
24. Õiguskantsler, Seisukoht nr 7-4/220633/2202474. Kontrolltööde korraldus, 9.05.2022.
25. Õiguskantsleri aastaülevaade 2022/2023; Õiguskantsleri aastaülevaade 2020/2021.
26. Euroopa Inimõiguste Kohus, Leila Şahin *versus* Türgi; Euroopa Inimõiguste Kohus, Dogru *versus* Prantsusmaa.
27. Euroopa Inimõiguste Kohus, Lautsi jt *versus* Itaalia; Euroopa Inimõiguste Kohus, Folgerø jt *versus* Norra.